

KRAŠTOVAIZDŽIO, KAIP REKREACINĖS APLINKOS, PRIEINAMUMO REGLAMENTAVIMO LIETUVOJE IR UŽSIENIO VALSTYBĖSE ANALIZĖ

Dovilė Dimindavičiūtė

KTU Architektūros ir statybos institutas, Tunelio g. 60, LT-44405 Kaunas, Lietuva

El. paštas dodimi@gmail.com

Įteikta 2008 10 14

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos visuomenės teisės laisvai judėti ir užsiimti rekreacine veikla atvira, neužstatyta kraštovaizdyje Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Šiuo metu Lietuvoje tokios universalios teisės, įtvirtintos įstatymuose, nėra, nors kartu nėra ir griežtų draudimų būti ir judėti atvira kraštovaizdyje. Tačiau žemės, miškų ir vandenių ūkio žemių privatizavimas ir savininkų noras kuo labiau apriboti savo žemės vis labiau mažina visuomenės teises į Lietuvos kraštovaizdį. Straipsnyje apibendrinama šiuo metu galiojanti teisinė bazė, reglamentuojanti Lietuvos visuomenės teises į atvirą kraštovaizdį. Pateikiama užsienio valstybių patirtis šioje srityje. Tai skandinaviškas ir škotiškas modelis, kur galioja universalios priegigos teisės. Palyginimui kaip kontrastas pateikiamas Anglijos ir Velso modelis, kur visuomenės teisės į atvirą kraštovaizdį labai ribotos. Apibendrinus esamą situaciją Lietuvoje ir užsienio patirtį, straipsnyje siūloma ir Lietuvoje įstatymu užtikrinti visuomenei kraštovaizdžio prieinamumą.

Reikšminiai žodžiai: priegigos teisė, kiekvieno žmogaus teisė, kelio teisė, rekreacija atvira ore, atviras kraštovaizdis, rekreacinės teritorijos, priegigos prie vandens telkinių pakrančių.

Įvadas

Europoje teisė keliauti atviru kraštovaizdžiu¹ – visomis vietomis, kurios nebuvo apstatytos ir aptvertos, iki pat modernių laikų buvo nekvestionuojama. Šiais laikais yra priešingai – egzistuoja daugybė įstatymų, ribojančių laisvą judėjimą tiek privačia, tiek valstybine žeme. Tačiau Europoje yra valstybių, kur senovinė paprotinė teisė judėti atviru kraštovaizdžiu yra perkelta į įstatymus, o ja gali naudotis tiek tų valstybių piliečiai, tiek ir atvykę į šalį svečiai.

Lietuvoje per paskutinius du dešimtmečius atviro kraštovaizdžio prieinamumo rekreacijai problema tampa vis aktualesnė. Nuo seno visiems įprastose rekreacinėse teritorijose prie vandens telkinių nutįso tvoros, pakrantėse pridygo pirčių ir vasarnamių bei skelbimų *privati valda* vidury miškų. Daug žmonių, metų metais pripratę su šeimomis lankytis įprastose maudynių vietose, buvo iš jų išstumti. Lietuvos žiniasklaidoje būtent tvorų prie vandens telkinių problema aptariama dažniausiai tiek respublikinėje, tiek vietinėje spaudoje ir internetinėje žiniasklaidoje, tai rodo didžiulį šios problemos aktualumą visuomenei.

Profesionaliojoje ir mokslinėje spaudoje daugiau dėmesio skiriama rekreacijai ir jos teritorinio planavimo aspektams, rekreaciniams želdynams bei rekreacinei architektūrai. K. Jakovlevas-Mateckis (2006), V. Stauskas (2006), L. Dringelis (2001, 2003) savo straipsniuose ne kartą analizavo želdynų, kurie tenkina miesto gyventojų kasdienius rekreacinius poreikius, planavimo ir apsaugos nuo privatizavimo problemas. Kiti Lietuvos mokslininkai ir architektūros specialistai nagrinėjo rekreacinio kraštovaizdžio bei rekreacinės architektūros klausimus. Čia minėtini P. Grecevičiaus ir bendraautorių straipsniai (Grecevičius 1998; Grecevičius, Marčius 2006), skirti Lietuvos pajūrio rekreaciniam kraštovaizdžiui, J. Tutlytės (2000) straipsnis, skirtas rekreacinei architektūrai vertinti, A. Mačerinskienės (2001) straipsnis, skirtas turizmo traukos potencialo analizei.

Tačiau apie universalias teises į atvirą kraštovaizdį išsamiai nebuvo diskutuojama nei mokslinėje spaudoje, nei dienraščiuose. Todėl šiame straipsnyje siekiama išnagrinėti, kokias dabar teises judėti ir užsiimti rekreacine veikla atvira kraštovaizdyje turi Lietuvos gyventojai. Čia remiamasi LR įstatymais ir nuostatais bei Baudžiamuoju kodeksu. Teisinė situacija Lietuvoje lyginama su Skandinavijos valstybių ir Škotijos, kur galioja priegigos teisė, situacija. Išryškinami šių šalių priegigos

¹ Atviro kraštovaizdžiu šiame straipsnyje vadinamas neurbanizuotas ir žemės ūkyje intensyviai nenaudojamas kraštovaizdis.

teisių panašumai ir skirtumai, parodoma, kaip derinami viešieji ir privatūs interesai.

Kaip priešingas pavyzdys apžvelgiamos kraštovaizdžio prieigos galimybės Anglijoje ir Velse – šalyse, kur privatūs interesai yra iškelti aukščiau už visuomeninius.

Pagrindiniai šio straipsnio literatūros šaltiniai yra minėtų valstybių įstatymų vertimai į anglų kalbą, taip pat naudotasi oficialia informacija, kuri pateikta įvairių valstybinių tų šalių institucijų interneto svetainėse. Straipsnyje pateikiami pasiūlymai, kokia prieigos teisė galėtų būti įtvirtinta Lietuvos įstatymuose.

1. Teisinės Lietuvos kraštovaizdžio visuomeninio prieinamumo galimybės

Lietuvoje dauguma žmonių yra linkę laikyti, kad mūsų kraštovaizdis yra viešasis išteklius. Šiuo požiūriu mūsų mentalitetas yra panašus į skandinavų – apie tai rašoma kitame šio straipsnio skyrelyje. Yra visai įprasta laisvu laiku rekreaciniais tikslais vykti į miškus ir prie vandens telkinių pakrančių, lankytis kaimo vietovėse ir pan. Tačiau šis naudojimas kraštovaizdžiu rekreacijai šiuo metu patiria vis didesnę spaudimą – visuomenė praranda vis daugiau rekreaciniu požiūriu svarbių vietovių.

Dabar mes neturime aiškiai įstatyme užfiksuotos universalios prieigos teisės į kraštovaizdį, kur galėtume užsiimti tokia rekreacine veikla atvira ore kaip pasivaikščiojimai, iškylavimas, stovyklavimas, sportas ir žaidimai, judėjimas bevarikliu transportu bei jodinėjimas ir pan. Kita vertus, nėra ir aiškaus draudimo judėti privačia žemės ūkio ar miškų ūkio paskirties žeme bei lauko keliais. Pagal *LR Baudžiamąjį kodeksą* (2000) neteisėtas yra tik įsibrovimas į kito žmogaus gyvenamąjį būstą ir saugomą būsto teritoriją (suprask – kiemą).

Nuostatos, panašios į kraštovaizdžio prieigos teisę, yra pateiktos tik *Miškų įstatyme* (2001) ir *Žemės įstatyme* (2004) (kabant apie vandens telkinių pakrantes ir paveldo objektus).

Remiantis *Miškų įstatymu*, kiekvienas žmogus Lietuvoje turi teisę **laisvai lankytis miškuose**, išskyrus rezervatų ir specialios paskirties objektų (pasienio zona, kariniai objektai ir kt.) miškus. Galima rinkti vaisius ir vaistažoles, grybauti ir uogauti. Lankytis miške gali uždrausti tik valdžios institucijos, kai yra labai rimtas pagrindas (didelis gaisringumas, vyksta kirtimai ir pan.), tačiau nei šiame įstatyme, nei kituose nieko nėra pasakyta apie galimybes stovyklauti.

1 pav. Ženklas *Privati valda* vidury miško – dažnas ir klaidinantis reiškinys dabartinėje Lietuvoje (aut. M. Kavaliauskas)
Fig. 1. Misleading sign “Private” in the middle of a forest – common sight in Lithuania nowadays. (Photo by M. Kavaliauskas)

Žemės įstatyme nustatyta (IV skyrius, 21 straipsnis, 10 punktas), kad žemės savininkai ir naudotojai privalo leisti kitiems asmenims **prieiti prie vandens telkinių** nustatytomis pakrantės apsaugos juostomis, **lankyti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus bei objektus ir bendro naudojimo rekreacinius objektus** (teritorijas). *Specialiosiose žemės ir miško naudojimo sąlygose* (1992) pasakyta, kad vandens telkinių pakrantės apsaugos juostose draudžiama statyti statinius ir tvirti tvoras.

Žemės įstatyme yra visas 23 straipsnis, skirtas servitutams, tarp jų ir tiems, kurie suteikia teisę prieiti ir privačiuoti prie rekreacinių teritorijų, paveldo objektų ir bendro naudojimo teritorijų. Tačiau tokių servitutų nustatymas – sudėtinga ir ilga procedūra, jei eilinis pilietis norėtų kaip nors ją pradėti ir paveikti – turėtų turėti labai daug specialių žinių ir laisvo laiko.

Dabartinis *Turizmo įstatymas* (2002) reglamentuoja daugiausiai turizmo paslaugų teikimą ir valdžios institucijų atsakomybę šioje srityje, o ne Lietuvos kraštovaizdžio prieinamumą. Su nagrinėjama tema siejamas *Turizmo įstatymo* skirsnis yra apie turizmo išteklius. Tokie gamtos ištekliai kaip miškai, želdynai, vandens telkiniai ir jų pakrantės priskiriami **rekreaciniams ištekliams**. Rekreacinių išteklių naudotojais visuomenės ir verslo tikslais gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys, teikiantys poilsio, reabilitacines ir turizmo paslaugas — kažkodėl nepasakyta, kad pati visuomenė gali naudotis rekreaciniais ištekliais tiesiogiai.

Įstatyme pateiktas ir **rekreacinių teritorijų** apibrėžimas – tai vietovė, turinti gamtines ar kultūrines aplinkos

savybes ir sąlygas visaverčiam fiziniam bei dvasiniam žmonių poilsiui organizuoti. Šios teritorijos nustatomos ir planuojamos remiantis teritorijų planavimo dokumentais. Rekreacinių teritorijų naudojimo ir apsaugos priežiūrą vykdo savivaldybių institucijos, vadovaudamosi įstatymais bei *Rekreacinių teritorijų naudojimo, planavimo ir apsaugos nuostatais* (2004). Rekreacinėse teritorijose draudžiama veikla, galinti pabloginti rekreacinių išteklių būklę ir **kelianti pavojų** asmenų saugumui ir **poilsio organizavimui**.

Minėtuose nuostatuose dar patikslinamas **rekreacinių teritorijų apibrėžimas** – jų ribos, žemės naudojimo būdas ir pobūdis yra nustatytas, rekreacinio naudojimo prioritetas suteiktas teritorijų planavimo dokumentais ar teisės aktais. Rekreacinėms vietovėms priklauso kurtai, gyvenamųjų vietovių želdinai, IIB grupės (rekreaciniai) miškai, vandens telkiniai, bendraisiais planais priskirti rekreaciniams ištekliams.

Rekreacinės teritorijos gali būti tiek valstybinės, tiek privačios nuosavybės formos žemėje. Visuomeniniu požiūriu svarbiausi šių nuostatų punktai yra tie, kuriuose pasakyta, kad **rekreacinėse teritorijose draudžiama trukdyti lankyti rekreacijai naudojamas teritorijas bei objektus, trukdyti ilsėtis poilsiui skirtose vietose**, jose galima keliauti pėsčiomis, rinkti miškuose vaistažoles, riešutauti, uogauti ir grybauti, maudytis visuose paviršinio vandens telkiniuose, priėti prie šių telkinių pakrantės juostomis, taip pat kitaip naudotis privačiais vandens telkiniais servitutų nustatyta tvarka, plaukioti plaukiojimo priemonėmis be vidaus degimo ir elektros variklių pratakuiose paviršinio vandens telkiniuose, žvejoti.

Rekreacinių teritorijų naudojimo, planavimo ir apsaugos nuostatų teiginiai iš pirmo žvilgsnio tarsi suteikia plačias teises žmonėms lankyti atviraime kraštovaizdyje. Tačiau nėra taip gerai, kaip atrodo. Žmogus negali laisvai nuspręsti, kas jam pačiam yra rekreacinė teritorija. Tai sprendžia valdininkai ir profesionalūs planuotojai, dažniausiai rengdami savivaldybių bendruosius planus ir valstybinių parkų planavimo schemas. Jie turi teisę nuspręsti ir pažymėti rekreacines teritorijas planuose. Natūralu, kad kokios nors palaukės ar upeliūkščio nepažymės kaip rekreacinės teritorijos. Tačiau ta vieta pakeliauti gali panorėti koks nors LR pilietis, ypač jei jis nenori leisti laisvalaikio „rekreaciniuose getuose“ – teritorijose, kurios per daug intensyviai lankomos.

Lietuvos kraštovaizdis yra toks, kad nubrėžti griežtas ribas, kur tiksliai baigiasi rekreacinė teritorija, nėra įmanoma. Pvz., Suvalkija nepasižymi aukščiausios kokybės gamtiniais rekreaciniais ištekliais, tokiais kaip ežerin-

gos Aukštaitijos kalvos. Iš 328 Lietuvos kaimo turizmo sodybų tik 13 yra Suvalkijoje (Lietuvos kaimo turizmo asociacijos interneto svetainės duomenys). Tačiau yra nemažai žmonių, kurie tame krašte mielai važiuoja į žygius dviračiais ar užsiima kita mėgstama rekreacine veikla. Ir žmonės, nedirbantys teritorijų planavimo srityje, tikrai nepradės ieškoti atitinkamų teritorijų planavimo dokumentų ir nesiaiškins, kur planuotojai pažymėjo rekreacines teritorijas.

Taigi galimybę užsiimti rekreacija atviraime ore *Rekreacinių teritorijų naudojimo, planavimo ir apsaugos nuostatai* daugiau apriboja, o ne išplečia.

Kartu Lietuvos įstatymuose niekur neparasyta, kad turi būti sudaryta galimybė priėti iki vandens telkinių. Kas iš tos teisės vaikščioti pakrantės apsaugos juosta, jei iki vandens telkinio nėra jokio viešo kelio ar tako. Štai apie žemės sklypus *Žemės įstatyme* yra aiškiai pasakyta, kad jei sklypas yra apsuptas kitų savininkų sklypų, tai atkirtojo sklypo savininkas turi teisę gauti privažiavimą į savo teritoriją.

Taigi nors Lietuvoje tradiciškai yra įprasta laisvai naudotis atvira kraštovaizdžiu rekreaciniais tikslais, tačiau tokia teisė nėra aiškiai įtvirtinta įstatymuose. Tam tikros galimybės lankyti atviraime kraštovaizdyje reglamentuojamos *Miškų, Žemės* ir *Turizmo* įstatymuose ir *Rekreacinių teritorijų naudojimo, planavimo ir apsaugos nuostatuose*, tačiau apie universalią prieigos teisę niekur nerašoma. Plačiausios lankymosi galimybės nustatytos rekreacinėse teritorijose, kurios užfiksuojamos teritorijų planavimo dokumentuose, tačiau toks prieigos teisės teritorinis fiksavimas yra nepriimtinas dėl to, kad tai iš karto smarkiai apriboja žmonių galimybes patiems spręsti, kur jie nori užsiimti rekreacine veikla – sprendimą už juos priima planuotojai ir valdininkai, be to, pati aplinka kinta, o patys planai sensta ir nėra privaloma perimti ankstesnių teritorijų planavimo dokumentų sprendinius.

2. Užsienio šalių patirtis, reglamentuojant kraštovaizdžio prieigos teises

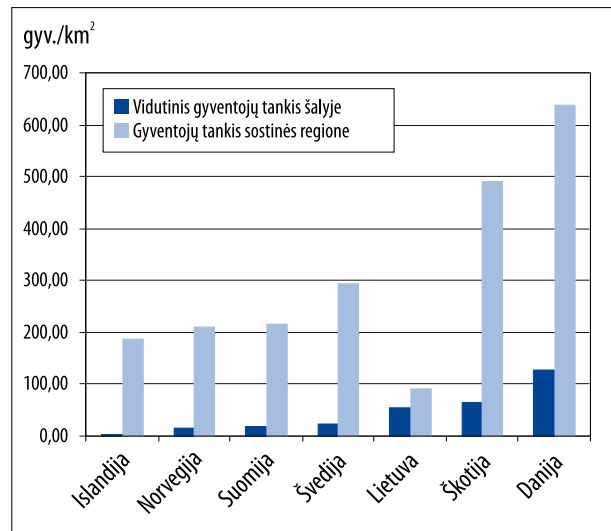
Nagrinėjant visuomenės teises į atvirą kraštovaizdį užsienio valstybėse, galima pastebėti du visiškai skirtingus šio klausimo traktavimo būdus. Vienu atveju visuomenė turi plačias teises būti atviraime kraštovaizdyje ir jame judėti, kitu atveju – šios teisės labai apribojamos. Geriausiai šiuos du priešingus atvejus iliustruoja Skandinavijos valstybės ir Škotija, kur egzistuoja universali prieigos tiesė, bei Anglija ir Velsas, kur prieigos teisė yra minimali.

Skandinavijos valstybės turi keletą bendrų bruožų, kurie tiesiogiai lėmė prieigos teisės atsiradimą jose. Visų pirma, istorinės priežastys: šiose valstybėse niekada nebuvo „klasikinio“ feodalizmo epochos, o asmeninė laisvė visada buvo didelė vertybė. Viena iš tokių laisvės išraiškos formų buvo ir yra *kiekvieno žmogaus teisė* (What makes Nordic ... 2008), kitaip sakant, prieigos teisė į atvirą kraštovaizdį. Antra, laisvalaikio leidimas atvirame ore yra šių valstybių kultūros dalis. Trečias svarbus dalykas, kuris turi įtakos prieigos teisės egzistavimui ir mūsų dienomis, yra gerokai mažesnis gyventojų tankumas Skandinavijos valstybėse ir Škotijoje, palyginti su kitų Europos valstybių gyventojų tankumu (2 pav.). Tačiau prieigos teisė galioja ir tankiau apgyvendintuose šių šalių regionuose, pvz., aplink sostines. Štai Švedijoje vidutinis tankumas 22,1 gyv./km², bet jis siekia net 292,1 gyv./km² Stokholmo lene. Suomijos pietuose tankumas yra 63,8 gyv./km², Norvegijoje Oslo regione – 209,5 gyv./km².

Kaip kontrastas Skandinavijos valstybėms gali būti Anglija ir Velsas, kur feodalizmas ir absoliuti suzereno nuosavybės teisė atsirado anksti. Čia net nekultivuojama žemė buvo labai saugojama daugiausia dėl to, kad žemės savininkai siekė apginti savo medžioklės ir žvejybos teises. Taigi visuomenei liko labai mažai galimybių džiaugtis gamtine aplinka, net jei ta aplinka ir nebuvo naudojama jokiai ekonominei veiklai. Pavyzdžiui, nekultivuojami ir natūralūs viržynai, uolynai, aukštikalnių pievos yra aptveriami ir apsmagstomi draudžiamaisiais ženklais. Nulipti nuo vieškelio ir žengti žingsnį ant tokios žemės – nusikalstamas įsibrovimas. Už tokių tvorų yra atsідūrę daugybė visuomeninę reikšmę turinčių ir neparasto grožio gamtinių teritorijų.

Prieigos teisės juridiniai įtvirtinimo būdai. Skandinavijos ir Škotijos prieigos teisės yra įtvirtintos labai skirtingai (1 lentelė). Štai Norvegijoje *allemansretten* – kiekvieno žmogaus teisė – yra įtvirtinta specialiu įstatymu – 1957 m. *Aktu dėl rekreacijos atvirame ore* (Act of 28 June ... 1957). Šios teisės taikymą vandens telkiniuose dar patikslina *Vandens šaltinių aktas* (Act No. 28 of 24 November ... 2000), o saugomose teritorijose – *Gamtos apsaugos aktas* (Act of 19 June ... 1970).

Švedijoje *allemansrätten* yra įtvirtinta šios šalies *Konstitucijoje* nuo 1994 metų (What is the Right ... 2007). Tikslus šios teisės reguliavimas ar apribojimas yra įtvirtintas kituose įstatymuose, kurie reglamentuoja skirtingas veiklos sritis ir nurodo šios teisės ribas. Svarbiausias iš tokių įstatymų yra *Švedijos aplinkosaugos kodeksas* (Swedish Environmental ... 1998). O įvairiais neaiškiais atvejais pasitelkiama teismų praktika.

2 pav. Lietuvos, Skandinavijos valstybių ir Škotijos tankio ir sostinės regiono gyventojų vidutinio tankio palyginimas
Fig. 2. Population density – average in the country and in capital regions of Lithuania, Scandinavia and Scotland

Suomijoje *jokamiehoikeudet* (kiekvieno žmogaus teisė) yra savaime suprantamas dalykas, jos apribojimo atvejai nurodyti *Gamtos apsaugos įstatyme* (The Nature ... 1996), *Vandens įstatyme* (The Water Act ... 1961) ir *Vandens transporto įstatyme* (The Water Traffic ... 1996). Danijoje prieigos teisė yra reglamentuojama *Gamtos apsaugos įstatymu* (Access to coast ... 2008).

Škotijoje tradicinė prieigos teisė buvo įtvirtinta 2003 m. *žemės reformos įstatymu* (Land Reform ... 2003). Jo nuostatos išaiškintos ne tokia sudėtinga teisine kalba *Elgesio atvirose erdvėse kodekse* (Scottish Outdoor ... 2008).

1 lentelė. Prieigos teisės įtvirtinimo būdai Skandinavijoje ir Jungtinėje Karalystėje

Table 1. Juridical means of implementing the right of access in Scandinavia and the United Kingdom

Šalis	Prieigos teisės įtvirtinimas
Suomija	Tradicinė teisė, numatyti tik jos apribojimai tam tikrais atvejais
Švedija	Konstitucija
Norvegija	Aktas dėl rekreacijos atvirame ore
Danija	Gamtos apsaugos įstatymas
Škotija	žemės reformos įstatymas
Anglija	Dalinė ribota prieigos teisė, paremta tradicinėmis kelio ir bendruomeninėmis teisėmis, bei jos išplėtimas pagal <i>Kaimo kraštovaizdžio ir kelio teisių aktą</i>
Velsas	

Anglijoje ir Velse nėra universalios prieigos teisės. Keliauti pėsčiomis ar dviračiu užmieščio teritorijose leidžia tik ten egzistuojančios atskiros kelio ir įvairios bendruomeninės teisės. Deja, šios teisės apima palyginti nedidelę šių šalių teritorijos dalį.

Taip pat Anglijoje ir Velse pagal *Senovės monumentų ir archeologinių vietovių įstatymą* (Ancient Monuments ... 1979) visuomenė turi teisę patekti prie bet kurio monumento, kuris yra Valstybės sekretoriaus žinioje. Panašių prieigos leidimų buvo numatyta ir įstatymuose, reglamentuojančiuose ypatingo mokslinio intereso bei išskirtinio gamtinio grožio vietas (*Wildlife and Countryside Act 1981, National Parks and Access to the Countryside Act 1949*).

Dar dalis Anglijos ir Vello teritorijų yra pasiekiamos visuomenei dėl jas valdančių subjektų geranoriškumo – žemės savininkai ir valdytojai (pvz., Miškų komisija) gali suteikti prieigos teises savo valdomoje žemėje. Tačiau tokių geranoriškumą parodė labai mažai privačių žemės savininkų, daugiausiai tai buvo įvairios labdaringos ir aplinkos apsauga besirūpinančios organizacijos.

Prieigos teisės esmė Skandinavijos valstybėse ir Škotijoje yra vienoda: kiekvienas žmogus, jei jis elgiasi atsakingai, nedaro žalos gamtai, netrukdo žemės savininkams ir kitiems keliautojams, gali būti ir užsiiminti tam tikra rekreacine veikla atvirame kraštovaizdyje. Įvairūs įstatymų aktai šią teisę patikslina ir apibrėžia, kokioje žemėje galioja prieigos teisė (2 lentelė), kokiomis transporto priemonėmis galima judėti, kokia rekreacine veikla galima užsiimti, kada ši teisė gali būti apribojama, kokios yra žemės savininkų pareigos ir teisės šiuo atveju.

Pagrindinę galimybę lankytis Anglijos ir Vello kraštovaizdyje ilgą laiką suteikė minėtos kelio teisės. Juriškai visi keliai ir taikai, kuriems galioja kelio teisė, yra prilyginami bet kuriam kitam valstybiniam keliui (net jei tai būtų tik pėsčiųjų takelis). Tokių kelių ir takų yra apie 190 tūkst. km. Visi tie takai yra prižiūrimi tos pačios vietos institucijos, kuri rūpinasi ir kitais krašto keliais. Kelio teisės yra įvairios: tik pėsčiųjų arba raitelių (arklių arba dviračiu) ir pėsčiųjų bei galiausiai – visų rūšių transporto. Daugiausiai yra pėsčiųjų takų – 78 % (What are Public ... 2008). Žmonės dar gali tokiu taku važiuoti invalido vežimėliu, vestis šunį, sustoti pakelėje pailsėti ir užkąsti, apeiti kliūtį – ir tai viskas, kas yra leidžiama.

Natūroje šie keliai yra paženklinti atitinkamais ženklais, taip pat galima įsigyti specialių žemėlapių. Takas gali tapti viešo naudojimo taku, jei visuomenė jį naudoja ilgą laiką be pertraukos (daugiau kaip 20 metų), daug

2 lentelė. Būdingas prieigos teisės teritorinis taikymas ir ribojimas Skandinavijoje ir Škotijoje

Table 2. Common territorial application and restriction of the right of access in Scandinavia and Scotland

Teritorijos, kurioms taikoma prieigos teisė	Teritorijos, kurioms taikomi prieigos teisės ribojimai
Nekultivuojama žemė, tokia kaip:	Kultivuojama žemė, tokia kaip:
• miškai	• pasėliai
• vandens telkiniai ir jų pakrantės	• miško sodmenų plantacijos ir medelynai
• kalnai ir kalvynai	• ganyklos ir pievos
• viržynai, pelkynai, dykynės	• sodai
žemės ūkio laukų pakraščiai ir pagrioviai	• ūkininkų sodybos ir fermos
žemės ūkio teritorijos, pasibaigus vegetacijos periodui	Golfo laukai ir sporto įrenginiai varžybų metu
Valstybės saugomi gamtos ir kultūros paveldo objektai	Karjerai
	Atliekų tvarkymo teritorijos
	Krašto gynybai naudojamos teritorijos
	Urbanizuotos ir pramoninės teritorijos
	Teritorijos prie gyvenamųjų namų ar vasarnamių (tik pati namų valda)
	Saugomos teritorijos, jei tai būtina jose saugomiems gamtiniais ar kultūriniais objektams

tokių takų yra šimtmečių senumo. Ir vieną kartą atsiradusi kelio teisė nebeišnyksta. Todėl nemažai žemės savininkų, kurie leidžia naudotis visuomenei koku nors savo taku, būtinai iškabina skelbimus, kad takas nėra skirtas nuolatiniam viešam naudojimui arba uždaro jį vienai dienai per metus – kad nesusikurtų kelio teisė (Basics of ... 2008).

Kelio teises, kaip ir kitus su keliais susijusius dalykus reglamentuoja *Kelių įstatymas* (Hightways Act ... 1980). Nors Anglijoje ir Velse egzistuoja nemažas kelio teisių tinklas, daug kelių, ypač lauko kelių, yra privatūs. Eiti tokiu keliu jau yra įstatymų pažeidimas.

Anglijos ir Vello bendruomeninės teisės (*commoner's rights*) – tai teisės (ganymo, žvejybos, malkavimo ir pan.), kurias turi kai kurie žmonės į žiemis nepriklausančią pagal nuosavybės teisę žemę. Panašus dalykas yra ir teisės į miestelių ir kaimų žaliuosius plotus (*Town and Village Greens*). Čia kalbama apie tą žemę šalia gyvenviečių ar jose, kuri, nors ir priklauso konkrečiam savininkui, yra ilgą laiką naudojama vietinių gyventojų

sportui, žaidimas, išsklavimui ir pan. Tai nėra tas pats, kas miestų žalieji plotai (parkai ir skverai).

Daug tokio tipo teisių yra senesnės nei rašytiniai įstatymai ir net šiais laikais remiasi tradicija. Šiuo metu tokios bendruomeninės žemės Anglijoje ir Velse yra apie 572 tūkst. ha – tai tik 3,8 % teritorijos. Tačiau daugiau kaip pusė bendruomeninių žemių yra paskelbtos specialaus mokslinio intereso vietovėmis (*Site of Special Scientific Interest*), beveik pusė yra nacionaliniuose parkuose ir trečdalis yra išskirtinio gamtinio grožio vietovės (*Areas of Outstanding Natural Beauty*) (Common Land ... 2008). Dabartiniu metu beveik visose bendruomeninėje žemėje Anglijoje ir Velse taip pat pradėjo galioti ir dalinė prieigos teisė, kaip tai nustatė 2000 m. *Kaimo kraštovaizdžio ir kelio teisių aktas* arba dar ankstesni teisės aktai (Explanatory Notes ... 2006). Ši dalinė prieigos teisė atsiradimą bendruomeninėje žemėje lėmė vis dažnesnis tų žemių naudojimas sportui ir rekreacijai atvira ore. Pvz., *Nuosavybės įstatyme* (Law of ... 1925) buvo įtvirtinta prieigos teisė bendruomeninėje žemėje, esančioje urbanizuotose teritorijose. *Nacionalinių parkų ir prieigos į kaimo kraštovaizdį įstatymas* leido visuomenei laisvai judėti dar papildomoje dalyje atvirų erdvių (apie 50 tūkst. ha), (Explanatory Notes ... 2006).

Visai priešingai yra Skandinavijoje ir Škotijoje, kur visuomenei neprieinamų teritorijų yra gerokai mažiau nei tų, kur galioja prieigos teisė. Ši teisė pirmiausia taikoma visai nekultivuojamai žemei ir didelei daliai žemės ūkio teritorijų, kurios priskiriamos prie kultivuojamos žemės (2 lentelė). Kokia žemė yra kultivuojama, o kokiam nekultivuojama, yra nustatyta anksčiau išvardintuose teisės aktuose ir visose valstybėse laikomasi to paties požiūrio. Nekultivuojama žeme laikoma kalnai, viržynai, miškai, vandens telkiniai, jūros pakrantės ir pan.

Kultivuojama žeme laikoma fermų kiemai, žemės sklypai prie namų ir vasarnamių, užstatytos teritorijos, sporto kompleksai, golfo laukai, sodai, šienaujamos pievos, pasėlių laukai, ganyklos, įvairios augalų plantacijos ir medelynai, industrinės, naudingųjų iškasenų gavybos ir panašios teritorijos, kur viešas prieinamumas trukdytų tų teritorijų naudotojams. Žiemą, kai žemė užsnigta ir sušalusi, prieigos teisė ima galioti ir žemės ūkio laukuose (pvz., Norvegijoje tai būtų nuo spalio 14 d. iki balandžio 30 d.). Taip pat naudojantis prieigos teise galima judėti laukų pakraščiais ir eiti per pievas ir ganyklas, jei tai nedaro joms žalos.

Čia iš kitų valstybių, kuriose galioja prieigos teisė, išsiskiria Danija. Šioje valstybėje miškai užima tik 15,6 % teritorijos ir yra mažai žmogaus nepaliestos gamtos. Tie

patys miškai yra iš esmės naujai išauginti, nes XIX a. pradžioje miškingumas buvo kritęs iki 2 %. Dauguma miškų yra privatūs ir neretai aptverti. Taigi ir prieigos teisė ištiesą parą galioja tik valstybiniuose miškuose, o privačiuose miškuose galima būti nuo 7 val. ryto iki saulėlydžio ir tik ant takų. Žemės ūkio teritorijose prieigos teisė galioja tik lauko keliukuose ir takuose.

Prieigos teisės turinys. Prieigos teisė Skandinavijos valstybėse ir Škotijoje **galioja tik nemotorinėms transporto priemonėms**. Galima eiti pėsčiomis, važiuoti dviračiu, šliužti slidėmis, tempti roges, joti arkliu, plaukti baidare, kanoja ar valtimi, buriuoti. Motoriniais laivais galima visai laisvai plaukioti tik Suomijoje. Prieigos teisė taip pat pritaikoma ir retesnėms *nemotorinėms transporto priemonėms*, pvz., riedučiams ar sklandymui su aitvaru.

Leidžiama veikla (3 lentelė) apima visą spektrą užsiėmimų, galimų atvira ore: išsklavimą, deginimąsi saulėje, maudymąsi, laipiojimą uolomis, žaidimus, grybavimą ir uogavimą, vaistažolių rinkimą, gyvūnijos stebėjimą ir kitokius gamtos pažinimo užsiėmimus.

Rekreaciją atvira kraštovaizdyje sunku įsivaizduoti be **stovyklavimo** ir stovyklos **laužo**. Stovyklauti galima visur Skandinavijoje ir Škotijoje, kur galioja ir prieigos teisė. Išskyrus Daniją, kur to iš viso nebuvo galima daryti iki 2004 m. Tais metais Miškų ir gamtos agentūra (Camping for ... 2008) suteikė teisę stovyklauti maždaug 40 miškų. Buvo sukurtas specialus puslapis (<http://www.skovognatur.dk/>) Miškų ir gamtos agentūros interneto svetainėje, kur galima rasti vietas, skir-

3 lentelė. Dažniausių veiklų, kurias leidžia prieigos teisė užsienio valstybėse, apibendrinimas

Table 3. Allowed activities under the right of access in foreign countries

Leidžiama veikla	Reglamentavimas
Judėjimo atvira kraštovaizdžiu būdai	pėsčiomis, raitomis, dviračiu, nemotoriniu laiveliu, slidėmis ir kitomis bevariklėmis priemonėmis
Užsiėmimai atvira kraštovaizdyje	išsklavimas, deginimasis saulėje, maudymasis, laipiojimas uolomis, žaidimai, vaistažolių ir uogų rinkimas, gamtos pažinimas
Stovyklavimo laikas	1–2 dienos
Stovyklautojų skaičius	2–3 palapinės
Stovyklos atstumas nuo pastatų	nustatomas vizualiai, tiesiog turi nesimatyti ir nesigirdėti arba 50–150 metrų
Laužai	ribojami

tas stovyklauti. Šį eksperimentą buvo numatyta tęsti iki 2006 metų, bet kadangi gauta daug teigiamų atsiliepimų ir jokių skundų, ši tvarka galioja iki šiol.

Statyti palapinę ir pasilikti toje pačioje vietoje galima daugiausiai dviem dienom. Taip pat tuo pačiu laikotarpiu galima prisišvartuoti prie privačios prieplaukos, jei šalia nėra namo.

Palapinių ar žmonių skaičius aiškiai nurodytas tik keliuose valstybėse. Švedijoje palapinių negali būti daugiau kaip trys. Danijoje apsistoti galima vienai nakčiai ir pastatyti ne daugiau kaip dvi palapines, kurios negali būti didesnės nei trijų vietų. Tačiau bet kuriuo atveju prieigos teise negali pasinaudoti labai didelės žmonių grupės, jie jau turi susitarti su žemės savininku.

Visose šiose valstybėse sutariama, kad stovyklautojų negali matyti nuo gyvenamųjų namų, taip pat neturi girdėtis jokių garsų. Tikslus atstumas normuojamas ne visur. Norvegijoje ir Islandijoje (*Outdoor recreation 2008*) jis yra 150 m. Danijoje iškylauti ir maudytis galima ne arčiau kaip 50 m nuo gyvenamųjų namų.

Dėl laužų bendros nuomonės šiose valstybėse nėra. Laužus kurti galima Švedijoje ir Škotijoje, jei nėra paskelbtas visuotinis laužų draudimas esant dideliame miškų gaisringumui. Norvegijoje laužų negalima kurti nuo balandžio 15 d. iki rugsėjo 15 d. miško zonoje (*Allemansret ... 2008*). Suomijoje laužui kurti reikia prašyti žemės savininko leidimo, bet didelio gaisringumo metu jie irgi būna visur uždrausti (*The Fire ... 1975*). Danijoje laužai uždrausti iš viso. Vienu žodžiu, laužai yra iš dalies toleruojami, bet žmonės yra skatinami naudotis turistinėmis viryklėmis.

Visose nagrinėjamosiose valstybėse besinaudojantiems prieigos teise keliami ir tam tikri elgesio reikalavimai. Svarbiausia taisyklė yra – netrukdyk ir nenaikink. Tai reiškia, kad būtina gerbti žemės savininkų privatumą ir nuosavybę, negalima jiems sukelti kokių nors nepatogumų užsiimti ekonomine veikla. Taip pat privalu saugoti gamtą ir nedaryti jokios žalos jai.

Žemės **savininkai** savo ruožtu **negali** kaip nors **kliudyti** žmonėms **patekti į teritorijas**, kuriose galioja prieigos teisė. Tai yra jie negali statyti tvorų ir kasti griovių, kurie specialiai skirti lankymosi galimybėms apriboti, bei išskabinti draudžiamųjų skelbimų (tokių kaip *privati valda, įėjimo nėra* ir pan.). Aptikęs tokias tvoras ar skelbimus žmogus turi teisę apie juos pranešti vietos savivaldybei ar kitai atsakingai institucijai, kuri įpareigoja savininkus tokias tvoras ir skelbimus pašalinti. Esant būtinybei, gali būti pasitelkta ir policijos pagalba.

Jei tvoros yra pastatytos galvijams aptverti ir tai trukdo pasiekti kokį nors lankomą kultūros ar gamtos

objektą, savivaldybė gali įpareigoti savininką įrengti vartus ar lipynę.

Taip pat žemės savininkai negali uždrausti judėjimo nemotorinėmis transporto priemonėmis ir privačiais keliais.

Žemės **savininkai turi teisę** išprašyti iš savo žemės žmones, kurie elgiasi netinkamai, taip pat pareikalauti ir žalos atlyginimo. Norvegijoje žemės savininkai turi teisę rinkti užmokestį už stovyklavimą jų žemėje, tačiau šis užmokestis turi būti proporcingas savininko išlaidoms rekreacinei vietai įrengti. Jei kokia nors vieta yra ypač gausiai lankoma, savininkas kartu su savivaldybe turi teisę nustatyti lankymosi taisykles.

Prieigos teisės ribojimas. Prieigos teisė yra ribojama arba iš viso netaikoma, kai kalbama apie **dideles žmonių** grupes ar organizuotas **varžybas** (tokias kaip orientavimosi, dviračių ar baidarių ralius, lenktynes ir pan.). Pagal Švedijos *Aplinkosaugos kodeksą* organizuota rekreacinė veikla turi būti nutraukta, jei ima daryti žalą gamtai ar labai trukdyti žemės savininkams. Taip pat ir Suomijoje, jei organizuojamas renginys atvirame kraštovaizdyje, kuriame dalyvauja daug žmonių, būtina gauti žemės savininko sutikimą. Škotijoje galima naudojantis prieigos teise organizuoti rekreacinę veiklą ir gauti už tai užmokestį, jei toji veikla nesiskiria nuo tos veiklos, kuria užsiimtų pavieniai žmonės, pvz., gidas gali vesti grupę žmonių per kalnus.

Saugomose teritorijose prieigos teisė taip pat gali būti **apribojama**. Norvegijoje tokio ribojimo atvejai nurodyti *Gamtos apsaugos įstatyme*. Švedijoje – jau minėtame *Aplinkosaugos kodekse*. Nacionaliniuose parkuose vėlgi gali galioti specialios lankymosi taisyklės.

Vietos savivaldybės gali apriboti prieigos tiesę ir kitose gamtinėse teritorijose, nors jos gali ir neturėti apsaugos statuso. Taip pat ir savininko prašymu savivaldybės gali imti taikyti apribojimus, jei tam tikroje vietoje susidaro per daug dideli žmonių srautai, kurie ima kenkti aplinkai ar savininko ekonominei veiklai.

Prieigos teisė vandens telkinių pakrantėse. Kaip atskirą atvejį tikslinga paminėti prieigos teisę **vandens telkinių pakrantėse**. Štai Norvegijoje draudžiama statyti pastatus, statinius ir tvoras arčiau kaip **100 m nuo jūros kranto**. Taip pat čia **draudžiama smulkinti sklypus**, juos dalimis nuomoti. Tai nustatyta *Planavimo ir statybos akte* (Act of 14 ... 1985). Žinoma, šios nuostatos netaikomos jau užstatytoms teritorijoms, taip pat teritorijoms, kurioms parengti zonavimo, krantų tvarkymo planai, savivaldybių bendrieji planai ir juose yra numatyti statybos ar kasybos darbai. Išimtis taikoma ir statiniams, kurie reikalingi gynybai, žemės ūkiui,

žuvininkystei, komunalinėms reikmėms ir pan. Iškilus abejonėms dėl šių nuostatų taikymo, sprendimą priima apskrities valdytojas. Taigi šis draudimas statyti 100 m zonoje Norvegijoje turi daug išimčių, ypač draudimą silpnina leidimas jo nepaisyti pagal parengtus bendruosius planus – tuo buvo lengvai piktnaudžiaujama, ypač Oslo fiordo regione (T-1048 National ... 1993). Tačiau net ir pastatęs pastatus 100 m zonoje, savininkas vis tiek **negali tvirti tvorų ir drausti vaikščioti pakrante.**

Švedijos jūros, ežerų ir upių pakrantės taip pat turi specialų apsaugos statusą, kuris galioja po **100 m į kranto ir į vandens pusę.** Šis statusas visų pirma skirtas tam, kad būtų užtikrintas viešas pakrančių naudojimas ir sudarytos sąlygos augmenijai bei gyvūnijai klestėti. Vienareikšmiškai draudžiama „privatizuoti“ krantus, statant tvoras. Tačiau prieigos teisė gali būti ribojama savivaldybės ar leno administracijos, ypač paukščių ir gyvūnų buveinių apsaugos vietose.

Danijoje yra specialus jūros pakrančių reglamentas: visa žemė **20 m nuo jūros kranto į sausumos pusę priklauso valstybei** ir yra atvira visuomenei. Išimtyms yra kai kurie draustiniai, kur lankytis neleidžiama.

Deja, skirtingai nuo Skandinavijos valstybių ir Škotijos, upės ir ežerai Anglijoje ir Velse yra dar mažiau prienami nei sausumos teritorijos. Vandens turizmas baidarėmis ar kanojomis ir netgi maudymasis čia gali vykti tik 2 % visų galimų naviguoti vandens telkinių (Freedom to ... 2008). Anglijoje ir Velse nėra ir bendros teisės vaikščioti jūros pakrante. O tose vietose, kur leidžiama, nustatyta daugybe vietos įstatymų ar net neformalių susitarimų.

Tačiau pastaraisiais metais ir Jungtinėje Karalystėje įvyko tam tikrų labai svarbių pokyčių prieigos teisės išplėtimo linkme. 2000 metais buvo priimtas jau minėtas *Kaimo kraštovaizdžio ir kelio teisių įstatymas* (Countryside and ... 2000). Šiuo aktu buvo įtvirtinta teisė klajoti – įeiti ir pasilikti (*Jus Spatiendi*) kai kuriose nekultivuojamose viržynų, durpynų, kalvų ir aukštikalnių (didesnių nei 600 m) teritorijose, taip pat teritorijose, kuriose tuo metu galiojo bendruomeninės teisės. Miškai ir vandenys šiame įstatyme, deja, neaptarti. Šis įstatymas buvo įgyvendinamas etapais iki 2005 m., rengiant planus, kuriuose nurodomos laisvai prienamos teritorijos, taip pat revizuojant esamus viešus takus, ieškant galimybių naujiems takams nutiesti. Vėliau Miškų komisija savo iniciatyva prieigos teisę suteikė ir į savo valdomus miškus.

Tai, kad dauguma teritorijų, kurioms taikoma prieigos teisė, turi būti pažymėtos specialiuose planuose, smarkiai apribojo tą pačią prieigos teisę: žmogus neži-

no, ar gali laisvai judėti teritorija, pirma neįsigijęs specialių žemėlapių arba nepasitikrinęs specialioje interneto svetainėje (http://www.countrysideaccess.gov.uk/things_to_do/open_access). O vietovėje turi darytis specialių ženklų, žyminčių laisvos prieigos teritorijas.

Skandinavijos valstybėse universali prieigos teisė tą leidžia daryti. Žinoma, Anglijos ir Vello atveju *Kaimo kraštovaizdžio ir kelio teisių įstatymas* yra didelė pažanga. Nors jis ir neleidžia kurti laužų, maudytis ir plaukioti bet koku laiveliu ne jūros vandenyse, važiuoti bet kokia transporto priemone (tai reiškia ir dviračiu) bei stovyklauti. Vienintelės galimos veiklos yra vaikščiojimas, bėgiojimas, paukščių stebėjimas, laipiojimas uolomis, šuns vedžiojimas pavadžiu. Teritorijos, kuriose galioja prieigos teisė, yra dispersiškai pasiskirsčiusios po visą Anglijos ir Vello teritoriją ir ištisinių juostų ar masyvų nesudaro.

Vandens telkinių ir jų pakrančių prieinamumas taip pat turėtų pagerėti. Aplinkos, maisto ir kaimo reikalų departamentas 2008 m. parengė *Jūros bilio projektą*, kuriame numatyta išplėsti visuomenės teises į vaikščiojimą jūros pakrante (Draft Marine ... 2008) – sukurti visos Anglijos pakrantės maršrutą ir rasti teritorijų, tinkamų rekreacijai atvirame ore.

Velse šiuo metu valdžios institucijos taip pat siekia išplėsti viešąją prieigos teisę pakrantėse. Teisės vaikščioti upių, ežerų ir kanalų pakrantėmis taip pat dar nėra, nors visuomeninės organizacijos dirba šioje srityje, siekdamos atitinkamų įstatymų priėmimo.

Apžvelgus Skandinavijos ir Jungtinės Karalystės įstatymus, reguliuojančius kraštovaizdžio visuomeninį prienamumą, matyti, kad prieigos teisės sėkmingai egzistuoja daugelį metų Skandinavijos valstybėse ir Škotijoje bei teikia visokeriopą naudą jų gyventojams ir svečiams. Jose prieigos teisė yra universali – tai yra neįtvirtinta jokiuose teritorijų planavimo dokumentuose. Įstatymais nustatoma, kokią veiklą apima prieigos teisė ir kur ji negalioja. Teritorijos, kur prieigos teisė negali būti taikoma, užima daug kartų mažesnę plotą nei teritorijos, kur ši teisė galioja. Anglijoje ir Velse yra priešingai – dalinės ir labai ribotos prieigos teisės taikomos tik keliems procentams šių šalių teritorijos. Tačiau net ir šiose šalyse pastarąjį dešimtmetį prieigos teisės yra plečiamos visuomenės naudai.

3. Pasiūlymai, kaip įtvirtinti Lietuvos visuomenės teises į atvirą kraštovaizdį

Lietuvos kraštovaizdis, lietuvių laisvalaikio leidimo būdai bei gyventojų tankis (54,2 gyv./km²) leidžia eg-

zistuoti universaliai prieigos teisei ir mūsų šalyje. Apibrėžta įstatymais, o ne planavimo dokumentais prieigos teisė užtikrintų atviro kraštovaizdžio prieinamumą nepriklausomai nuo nuosavybės formos. Atkūrus Nepriklausomybę, perėjus nuo išimtinai valstybinės prie privačios žemės nuosavybės, tokia atsvara būtina, jei norime, kad Lietuvos visuomenė ir ateityje galėtų naudotis kraštovaizdžio vertybėmis rekreacijos ir pažinimo tikslais. Priešingu atveju Lietuvoje susiklostytų situacija, panaši į tą, kuri yra Anglijoje ir Velse, kai kraštovaizdžio grožis ir gamtinės vertybės taip pat tampa privačia gėrybe.

Universalią kraštovaizdžio prieigos teisę būtų tikslinga įtvirtinti *Turizmo įstatyme*. Taip dabartinis šio įstatymo susitelkimas į turizmo paslaugų teikimo reglamentavimą būtų papildytas – jame būtų ginamos visuomeninės teisės į atvirą kraštovaizdį. *Turizmo įstatyme* būtų apibrėžta prieigos teisės esmė, kaip ir Skandinavijos valstybėse – teisė laisvai judėti ir būti atvira kraštovaizdyje, nedarant žalos žemės savininkams ir aplinkai. Kartu šiame įstatyme tikslinga iš karto nustatyti ir prieigos teisės turinį (kokia veikla yra leidžiama ir kokį laiką tarpą galima likti vienoje vietoje) bei žemės savininkų teises ir pareigas – šie dalykai yra labai svarbūs ir neatskiriami, jei norima garantuoti Lietuvos kraštovaizdžio visuomeninį prieinamumą.

Prieigos tiesės ribojimo atvejai galėtų būti nustatyti tame pačiame *Turizmo įstatyme* arba kituose įstatymuose, kuriuose reglamentuojamos atskiros veiklos sritys. Pavyzdžiui, *Saugomų teritorijų įstatyme* galėtų būti nustatyti šios teisės ribojimo atvejai, kai to reikia gyvosios gamtos apsaugai.

Bendruoju atveju prieigos teisė Lietuvoje turėtų leisti atvira kraštovaizdyje užsiimti tokia rekreacine veikla kaip vaikščiojimas, bėgiojimas, judėjimas nementorinėmis transporto priemonėmis, lauko žaidimai, iškylavimas, stovyklavimas (t. y. nakvojimas palapinėje), maudymasis ir pan. Laužai galėtų būti kuriami tik tada, jei tai yra saugu, naudojant nukritusias šakas bei panaikinat laužavietės žymes. Buvimo toje pačioje vietoje laikas ir žmonių skaičius irgi gali būti ribojamas kitų valstybių pavyzdžiu iki 2 parų ir iki 3 palapinių.

Teritorijos, kurioms negalėtų būti prieigos teisė, būtų užstatytos teritorijos (išskyrus bendro naudojimo), sodybos ir sodai, karjerų teritorijos, sporto laukų bei aikštelių teritorijos varžybų metu, naudingųjų iškasenų gavybos teritorijos, karinės teritorijos ir žemės ūkio laukai vegetacijos metu (išskyrus pievas ir ganyklas), taip pat kitos jautrios augalų plantacijos.

Žemės savininkams turėtų būti draudžiama riboti prieigos teisę statant barjerus ir iškabinant draudžiamuosius skelbimus. Tačiau netinkamai besielgiantys žmonės privačioje žemėje prarastų prieigos teisę – žemės savininkas turėtų neginčijamą teisę tokiais žałą darančius žmones išprašyti iš savo žemės.

Taigi būtų pagaliau padėtas pagrindas Lietuvos kraštovaizdžiui išsaugoti visuomenei. Kitaip rizikuojama iš viso prarasti didelę dalį Lietuvos kraštovaizdžio rekreacinio potencialo.

Išvados

1. Šiuolaikiniame pasaulyje, kur daugelis žmonių gyvena miestuose ir dirba didelio judrumo nereikalaujančius darbus, galimybė užsiimti rekreacine veikla atvira kraštovaizdyje tampa ypač svarbi. Lietuvoje laisvalaikio leidimas gamtoje turi galias tradicijas ir yra visai įprasta laivai judėti kaimo kraštovaizdžiu (aplenkiant pasėlių laukus) ir miške, plaukioti upėmis ir ežerais, stovyklauti ir pan.
2. Nepaisant šių laisvalaikio leidimo tradicijų, Lietuvoje nėra įstatymais įtvirtintos universalios prieigos teisės į atvirą laukų, miškų ir vandenų kraštovaizdį.
3. Universalios prieigos į kraštovaizdį teisės yra tradicinės ir jau įtvirtintos įstatymais Skandinavijos valstybėse bei Škotijoje. Čia šios teisės puikiai funkcionuoja ir nesukelia didelių konfliktų tarp žemės savininkų ir visuomenės.
4. Priešinga situacija yra Anglijoje ir Velse, kur visuomenei prieinama tik labai nedidelė kraštovaizdžio dalis. Tačiau ir čia pastaraisiais metais siekiama atvirą kraštovaizdį padaryti prieinamesnę visuomenei.
5. Kuo toliau, tuo labiau Lietuvoje kraštovaizdis tampa privatus – ne tik kaip gamybos priemonė, bet ir pats kraštovaizdžio grožis ir visuomeninė vertė tampa privačiu gėriu. Lietuva šiuo metu yra savotiškoje pusiaukelėje: iš vienos pusės yra artėjimo prie angliško modelio tendencija, iš kitos pusės yra visos prielaidos įtvirtinti prieigos teisę Lietuvoje.
6. Atsižvelgiant į didžiulę kraštovaizdžio visuomeninę vertę, rekreacijos atvira ore svarbą šalies pažinimui ir sveikam gyvenimo būdai, Lietuvos gyventojų tankumą bei tradicijas, būtina ir mūsų šalyje įstatymu įtvirtinti universalią prieigos teisę. Tai galėtų būti atliekama pakeičiant ir papildant dabar galiojantį *Turizmo įstatymą*.

Literatūra

- Access to coast and forrest* [interaktyvus]. 2008. Visit Denmark [žiūrėta 2008 08 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.visitdenmark.com>>.
- Act No. 82 of 24 November 2000 relating to river systems and groundwater (Water Resources Act)* [interaktyvus]. 2000. Ministry of Petroleum and Energy [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.regjeringen.no>>.
- Act of 14 June 1985 No. 77 the Planning and Building Act* [interaktyvus]. 1985. The Ministry of the Environment and the Ministry of Local Government and Regional Development [žiūrėta 2008 08 25]. Prieiga per internetą: <<http://www.regjeringen.no>>.
- Act of 19 June 1970 No.63 relating to nature conservation* [interaktyvus]. 1970. The Ministry of the Environment [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.regjeringen.no>>.
- Act of 28 June 1957 No.16 relating to outdoor recreation* [interaktyvus]. 1957. The Ministry of the Environment [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.regjeringen.no>>.
- Allemansret / Allemansrätt ("Everyman's right")* [interaktyvus]. 2008. The Scandinavia Files [žiūrėta 2008 08 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.pinetreedevlopment.net/scandinavia/allemanratt.php>>.
- Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979* [interaktyvus]. 1979. Ministry of Justice, the UK Statute Law Database [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.statutelaw.gov.uk>>.
- Basics of footpath law* [interaktyvus]. 2008. Rambler's Association [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.ramblers.org.uk>>.
- Camping for the Quiet Forest Hiker* [interaktyvus]. 2008. Danish Ministry of the Environment Denmark [žiūrėta 2008 08 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.mim.dk>>.
- Common Land. Facts and figures* [interaktyvus]. 2008. Department for Environment, Food and Rural Affairs (Defra) [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.defra.gov.uk>>.
- Countryside and Rights of Way Act 2000* [interaktyvus]. 2000. Ministry of Justice, the UK Statute Law Database [žiūrėta 2008 08 25]. Prieiga per internetą: <<http://www.statutelaw.gov.uk>>.
- Draft Marine Bill* [interaktyvus]. 2008. HM Government [žiūrėta 2008 08 25]. Prieiga per internetą: <<http://www.defra.gov.uk>>.
- Dringelis, L. 2001. Teisiniai ir norminiai dokumentai, reguliuojantys miesto želdynų sistemos planavimą, *Urbanistika ir architektūra* XXV(2): 63–70.
- Dringelis, L. 2003. Žemės privatizavimas ir miestų viešojo naudojimo zonų urbanistinis formavimas, *Urbanistika ir architektūra* XXVII(4): 163–169.
- Explanatory Notes to Commons Act 2006* [interaktyvus]. 2006. Department for Environment, Food and Rural Affairs (Defra) [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.opsi.gov.uk>>.
- Explanatory Notes to Countryside And Rights Of Way Act 2000* [interaktyvus]. 2000. Office of Public Sector Information [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.opsi.gov.uk>>.
- Freedom to roam* [interaktyvus]. 2008. Wikipedia [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://en.wikipedia.org>>.
- Grecevičius, P. 1998. Architektūrinio švietimo ir rekreacinės architektūros specialistų rengimo galimybių bei tikslingumo Lietuvos Vakarų regione analizė, *Urbanistika ir architektūra* XXIV(3): 127–128.
- Grecevičius, P.; Marčius, R. 2006. Rekreacinio kraštovaizdžio erdvinės struktūros formavimo strategijos aspektai stiprinant Lietuvos kultūrinį identitetą Baltijos šalių kontekste, *Urbanistika ir architektūra* XXX(2): 87–97.
- Highways Act 1980* [interaktyvus]. 1980. Ministry of Justice, the UK Statute Law Database [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.statutelaw.gov.uk>>.
- Jakovlevas-Mateckis, K. 2006. Miesto želdynų problemos ir jų socialinė paskirtis, *Urbanistika ir architektūra* XXX(1): 3–14.
- Land Reform (Scotland) Act 2003* [interaktyvus]. 2003. Office of Public Sector Informatikon [žiūrėta 2008 08 25]. Prieiga per internetą: <<http://www.opsi.gov.uk>>.
- Law of Property Act 1925* [interaktyvus]. 1925. Ministry of Justice, the UK Statute Law Database [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.statutelaw.gov.uk>>.
- LR Baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios* 89-2741, 2000 10 25.
- Mačerinskienė, A. 2001. Turizmo traukos potencialo analizė Lietuvoje naudojant GIS, *Urbanistika ir architektūra* XXV(1): 27–33.
- Miškų įstatymas, *Valstybės žinios* 35-1161, 2001 04 25.
- Outdoor recreation* [interaktyvus]. 2008. Iceland today: Iceland travel informatikon [žiūrėta 2008 08 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.icelandtoday.is>>.
- Rekreacinių teritorijų naudojimo, planavimo ir apsaugos nuostatai, *Valstybės žinios* 18-554, 2004 02 03.
- Scottish Outdoor Access Code* [interaktyvus]. 2008. Outdoor Access Scotland Website [žiūrėta 2008-08-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.outdooraccess-scotland.com>>
- Specialiosios žemės ir miško naudojimo sąlygos, *Valstybės žinios* 22-652, 1992 08 10.
- Stauskas, V. 2006. Miestų žaliosios erdvės socialinių ir ekonominių interesų balanso aspektu, *Urbanistika ir architektūra* XXX(1): 15–18.
- Swedish Environmental Code* [interaktyvus]. 1998. Government offices of Sweden [žiūrėta 2008-09-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se>>.
- T-1048 National Policy Guidelines for planning in coastal and marine areas in the Oslofjord region* [interaktyvus]. 1993. The Ministry of the Environment [žiūrėta 2008 08 25]. Prieiga per internetą: <<http://www.regjeringen.no>>.
- The Fire and Rescue Services Act 559/1975 (Lag om brand- och räddningsväsendet)* [interaktyvus]. 1975. Finlex [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi>>.
- The Nature Conservation Act 1096/1996* [interaktyvus]. 1996. Ministry of the Environment [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi>>.
- The Water Act* [interaktyvus]. 1961. Ministry of the Environment [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi>>.

The Water Traffic Act 463/1996 (Sjötrafiklag 20.6.1996/463) [interaktyvus].1996. Finlex [žiūrėta 2008-08-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi>>.

Turizmo įstatymas, *Valstybės žinios* 123-5507, 2002 12 24.

Tutlytė, J. 2000. Rekreacinės architektūros vertinimo kriterijai, *Urbanistika ir architektūra* XXIV(4): 176—182.

What are Public Rights of Way [interaktyvus]. 2008. Natural England [žiūrėta 2008 08 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.countryside.gov.uk>>.

What is the Right of Public Access? [interaktyvus]. 2007. Swedish environmental protection agency [žiūrėta 2008 08 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.naturvardsverket.se>>

What makes Nordic countries a unity? [interaktyvus]. 2008. FAQ Archives [žiūrėta 2008 08 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.faqs.org>>.

Žemės įstatymas, *Valstybės žinios* 28-868, 2004 02 21.

ANALYSIS OF ACCESS TO COUNTRYSIDE REGULATIONS IN LITHUANIA AND FOREIGN COUNTRIES

D. Dimindavičiūtė

Abstract. Public rights of access to engage in recreational activities in open non-urbanized countryside in Lithuania, Scandinavia and UK are analysed in this paper. Currently there is no universal public right of access in Lithuania. On the other hand, there is no strict prohibition to walk or stay in open countryside as well. But public rights of access to the Lithuanian countryside are more and more undermined as privatization of land, forests and water is going on and land owners try to fence their properties.

The present Lithuanian legal basis that regulates public access to countryside is evaluated. Foreign experience in this field is reviewed. Scandinavian countries and Scotland adopted universal everyman's right. On the other side, public rights are very limited in England and Wales. Summarizing these different approaches and current situation in Lithuania proposals on implementing the public right of access in the Lithuanian legislature are presented.

Keywords: public right of access, Everyman's right, right to roads, open-air recreation, open countryside, recreational territories, access to water bodies and coasts.

DOVILĖ DIMINDAVIČIŪTĖ

Master, junior research worker, Dept of Land Use Management, Institute of Architecture and Construction, Tunelio g. 60, LT-44405 Kaunas, Lithuania. E-mail: krastotvarka@asi.lt

Master of Architecture, Kaunas Technological University (KTU), 2001. Membership: member of Lithuanian Union of Architects. Research interests: urban open public space, urban environment, master planning.